

ბიზნეს-ინჟინერინგი სოციალურ მეცნიერებებში

გვიანრომაული იბერიის გოგინათმცოდნეობის ნაწარმის კვლევისათვის

*თეიმურაზ ფარჯანაძე,
სტუ-ს დოქტორანტი*

Summary

The objects of precious metal processing of the Late Roman period of Kartli (Iberia) are studied by complex research method. The article considers the main directions of cultural relations between Rome and Iberia; Socio-economic and exchange-trade relations described in written sources and stylistic-morphological, chemical-technological analysis of silver objects of toreutics, allows to determine the origin and ownership of the archaeological artifacts. (The research was implemented with the help of The Rustaveli Scientific Foundation. The grant of Doctorate educational program. agreement DO|88|2-105|14).

რეზიუმე

კომპლექსური კვლევის მეთოდით შესწავლილია გვიანრომაული პერიოდის ქართლის სამეფოს (იბერიის) ძვირფასილობიერების დამუშავების ძეგლები. ნაშრომში განხილულია რომისა და იბერიის კულტურული ურთიერთობების ძირითადი მიმართულებები. სოციალურ — ეკონომიკური და სავაჭრო — გაცვლითი კავშირების წერილობითი წყაროებისა და ვერცხლის ტორეკტიული ნაწარმის სტილისტურ — მორფოლოგიური ანალიზები საშუალებას გვაძლევს განისაზღვროს არქეოლოგიური არტეფაქტების წარმომავლობა და კუთვნილება.

ანტიკური ხანის საქართველოს ეკონომიკის ისტორიის კვლევა — ძიებისათვის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მომცველია ახ. წ. საუკუნეების ქართლის სამეფოს (იბერიის) მატერიალური კულტურის ამსახველ არქეოლოგიურ ძეგლებზე აღმოჩენილი ადგილობრივი და იმპორტული ტორეკტიკის ნაწარმი.

გვიანრომაული ვერცხლის არტეფაქტების ძირითადი ნაწილი დედაქალაქის წარჩინებული ფენის საკუთრებად არის მიჩნეული. იბერიის დანიშნულებული საზოგადოების მდიდრული სამარხების ინვენტარი რომელსა სამყაროსთან მათ მჭიდრო ურთიერთობას ადასტურებს [1: 105].

ამავე დროს, ქართლის სამეფოს მოსახლეობა აქტიურად იყო ჩაბმული საერთაშორისო სავაჭრო — ეკონომიკურ ურთიერთობაში. ეს გარემოება ხელს

უწყობდა ადგილობრივი წარმოების შემდგომ სწრაფ დანიშნულებას, ფულადი ურთიერთობის განვითარებას, საქალაქო ცენტრების მნიშვნელობის ზრდას სახელმწიფოს სავაჭრო — ეკონომიკურ ცხოვრებაში და ყოველივე ეს ქვეყნის სოციალური და ეკონომიკური განვითარების აღმავლობას [5: 66]

არსებითად ეს ნიშნავს სახელმწიფოს ინტეგრაციას ხმელთაშუაზღვისპირეთ — სამხრეთ ევროპის ეკონომიკურ სისტემაში. ნიშანდობლივია, რომ ქართლის სამეფოს (იბერიის) ორიენტაცია იმთავითვე ევროპული ცივილიზაციის მიმართულებით განისაზღვრა [2: 130]

გვიანანტიკური ხანის ქართლის სამეფოს მხატვრული დამუშავების კვლევისას, ადგილობრივ ნაწარმთან ერთად ვითვალისწინებთ ახ. წ. საუკუნეების იმპორტულ რომის ტორეკტიკის სკოლის ნიმუშებს. ახ. წ. პირველ საუკუნეებში რომი გარკვეულად კანონმდებელია ყველა მისი გავლენის სფეროში შემავალი ქვეყნის ცხოვრების წესზე, რომელიც იმპერიასთან პოლიტიკურად, ეკონომიკითა და ვაჭრობით არის დაკავშირებული. ისტორიული იბერიის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური კვლევა — ძიების შედეგად აღმოჩენილი ვერცხლის მხატვრული ნაკეთობები ხატოვნად მეტყველებენ ქვეყნის კულტურული ცხოვრების აღმავლობაზე, წარმოდგენას გვიქმნიან ქართლის სამეფოს საზოგადოების სხვადასხვა ფენის მხატვრულ გემოვნებაზე. თუმცა, როგორც გამოკვლეული მასალიდან ჩანს რომის პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ექსპანსიის პერიოდში ქართლის სამეფოს ორიგინალური და თვითმყოფადი ხელოვნება ვერ გამოსულა რომაული კულტურის გავლენიდან. იმპერია ძლიერების ხანაში მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მაშინდელ ცივილიზებულ სამყაროზე, გალიიდან ვიდრე შორეულ ინდოეთამდე და ორბიტაში შემავალი ქვეყნების ცხოვრების განვითარების რიტმს ქმნის.

ახ. წ. პირველი საუკუნეების იბერიის ტორეკტიკის ძეგლებს შორის შესამჩნევია გარკვეული ქრონოლოგიური კანონზომიერება, რაც უდავოდ აძლიერებს მეცნიერულ ინტერესს ქართლის სამეფოს კულტურული მემკვიდრეობის ამსახველი მასალებისადმი. ვერცხლის არტეფაქტების ერთი ნაწილი ახ. წ. II-III საუკუნეებს განეკუთვნება. ამავე პერიოდის ვერცხლი საკმაოდ იშვიათად გვხვდება ძველი რომის ტერიტორიაზე, სადაც ძირითადად ვრცელდება პირველი

საუკუნის ვერცხლის ტორეტიკული ნიმუშები. ახ. წ. საუკუნეების არქეოლოგიური ვერცხლი კი უპირატესად პროვინციულ წარმოებას განეკუთვნება.

ამდენად ახ. წ. პირველი საუკუნიდან რომაული კულტურის ელემენტებმა უდაოდ შეაღწია ანტიკური საქართველოს კულტურულ სივრცეში და მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია ადგილობრივ მხატვრულ ლითონწარმოებაზე.

კომპლექსურ სტილისტურ — ტექნოლოგიურ გამოკვლევას დაექვემდებარა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ძვირფასი ლითონების საცავში არსებული გვიანანტიკური პერიოდის ვერცხლის არტეფაქტები: 3 ფიალა (პინაკი) და 5 თასი. ნივთები სხვადასხვა დროს აღმოჩენილია აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, გვიანანტიკური პერიოდის ქართლის სამეფოს განსაკუთრებული მნიშვნელობის პუნქტებში: დიდი მცხეთა (არმაზციხე, ბაგინეთი, სამთავრო), ზღუდერი, ჟინვალი. შესრულებულია მორფოლოგიურ — მაკროსტრუქტურული და არადესტრუქციული ფლოუორესცენტული რეტგენოსპექტრული ანალიზი.

გვიანანტიკური პერიოდის ვერცხლის ნაკეთობათა განსაკუთრებულ ჯგუფს წარმოადგენს დიდი ზომის პინაკები, რომელთა ცენტრალურ მედალიონში მოთავსებულია საკურთხევის წინ მდგომი ცხენის გამოსახულება აღმოჩენილია აღმოსავლეთ საქართველოში (არმაზისხევი, ბორი, ზღუდერი, ჟინვალი). სიმბოლურ გამოსახულებათა ხასიათი ნივთის რიტუალურ დანიშნულებაზე მეტყველებს; მათი შესრულების ტექნიკა დამახასიათებელია ახ. წ. III საუკუნის მეორე ნახევრის ტორეტიკული ნაწარმისათვის. ამ ჯგუფის პინაკების სპეციფიკური ორნამენტული დეკორი გავრცელებულია იბერიის სამხატვრო სახელოსნოთა ნაწარმში [7].

ვერცხლის ფიალა (პინაკი) ჟინვალი (ინვ. 137 — 975:23). ნივთის დაცულობა კარგია, წარმოდგენილია მაღალი ქუსლით. დამზადებულია სპეციალურ მბრუნავ ჩარხზე გაწვევის წესით, შემდეგ ზედაპირი შემკულია თევზის საშუალებით, შესრულებულია ტალღისებრი ნაჭდვის ორი ფრიზი, რომელთა შორის დაჭდეულია ლოკოკინის მსგავსი რვა გამოსახულება. ფრიზები შემოსაზღვრულია თითო ნერტილოვანი მწკრივით. ჭურჭლის ქუსლი ოდნავ გაშლილია ძირზე ექვსნიშნაანი არამეული წარწერით. სიმაღლე — 4 სმ; პირის დიამეტრი — 18 სმ; [6 ; 88].

ფიალა (პინაკი) არწივის გამოსახულებით. არმაზისხევი (ინვ. 18 -55:67). პინაკის კალთების პლასტიკური დეკორი ქმნის მოჩარჩოებას ცენტრალური მედალიონის არწივის გრაფიკული გამოსახულებისათვის. არწივი ელინისტურ — რომაულ და აღმოსავლურ სამყაროში სახელმწიფოს ძლიერებას განასახიერებს. ამავე დროს ცისა და მზის სიმბოლოა. კომპოზიცია ქმნის ელინისტური ფიალის ტიპის შემდგომ ტრანსფორმაციას აღმოსავლურ ნიჟარზე, სადაც სიმბოლური თემა მკაცრ იერატულ გამოსახულებად განსახიერდა. დიამეტრი-26 სმ; მედალიონის დიამეტრი — 10 სმ; სიღრმე -5,3 სმ;

დეკორატიული გადაწყვეტა ნივთს არმაზისხევის ვერცხლის თასების ჯგუფთან აკავშირებს. გრაფიკულ განსახიერებაში იბერიის ტორეტიკულ ნაწარმოებთათვის დამახასიათებელი აღმოსავლური სტილი შეინიშნება.

ფიალა (პინაკი), არმაზისხევი (ინვ. 18 — 55:153). ნივთი რიტუალურ ჭურჭელს მიეკუთვნება. ნივთი წარმოდგენილია ტიპური, საკმაოდ ღრმა, შესქელებული კიდით, ერთგვაროვანი რელიეფური გამოსახულებით: ჭურჭლის ზედაპირს ეფინება ტალღოვანი ვაზის ყლორტი, რომლის სიმეტრიულ ხვეულებში მოთავსებულია ყურძნის მტევნები, ფოთლები და ბროწეულის ნაყოფი. დეკორის ამგვარი სქემა გვხვდება რომაულ რელიეფებზე სამსხვერპლო პატერნების ზედაპირზე და შესრულებულია სპეციფიკური ტექნიკით. ფიალის დიამეტრი — 15,5 სმ; სიღრმე — 3 სმ; [3].

განსხვავებული შესრულების ტექნიკით გამოირჩევა გლუვი ზედაპირის მქონე ჭურჭელი. ვერცხლის თასი, ზღუდერი (ინვ. 190 — 65:57). ნივთი გლუვია. ცენტრის გარშემო დეკორირებულია დაღარული კონცენტრირებული წრეებით. აქვს მკვეთრი კიდე და დაბალი მრგვალი ძირი. ძირის რგოლის შიგნით არის “არმაზული” წარწერა. იკითხება “ჩემი ლანგარი”. ნივთის დიამეტრი — 19 სმ; სიმაღლე — 4,8 სმ. ცენტრის დიამეტრი — 6,7 სმ. ძირის დიამეტრი — 6 სმ. ძირის რგოლის სიმაღლე — 1 სმ; [4; 3].

ყურადღებას იმსახურებს სევადით შესრულებული თასები, განსხვავებული ორნამენტული მოტივით და კომპოზიციის აღმოსავლური ხასიათით.

ფიალა სევადით ცხინვალი (ინვ. 15 — 57:2). ნივთის კალთების ზედაპირი კოვზისებური ღარებითაა დამუშავებული (ტალღოვანი მეანდრი და მცენარეული მოტივი). ცენტრალურ მედალიონში სევადით შესრულებული ოთხნილადი ორნამენტია მოთავსებული. ჭურჭლის ეს სპეციფიკური ტიპი გავრცელებული იყო გვიანანტიკურ იბერიაში. ნივთის დიამეტრი — 21,5 სმ;

შესწავლილი ექსპონატების ქიმიური შედგენილობა (ცხ. 1), შესრულების მხატვრული სახე, დამზადების ტექნოლოგიურ სქემასთან ერთად განსაზღვრავს ნივთის წარმომავლობას.

ჩატარებული კომპლექსური ანალიზის (კვლევა განხორციელდა რუსთაველის სამეცნიერო ფონდის დახმარებით. დოქტორანტურის საგანმანათლებლო პროგრამების გრანტის ფარგლებში. ხელშეკრულება DO|88|2-105|14) შედეგების შესაბამისად შეიძლება აღინიშნოს, რომ ნივთის გაფორმების, ესკიზის სირთულის, პინაკისა და თასის შემადგენელი ნაწილების (ქუსლისა და ტანის) მასალის რამდენადმე განსხვავებული ელემენტარული შედგენილობისა და მხატვრული შესრულების დეტალების ერთ სისტემაში განხილვის მიხედვით, შესაძლებელია გამოიყოს ადგილობრივი და იმპორტული ნაწარმის სახე.

ამდენად, ადგილობრივ ნაწარმს უნდა განე-

კუთვნოს: თასი, ცხინვალი (N15-57:2); თასი, ჟინვალი (N137-975:23); პინაკი, არმაზისხევი (N18-55:65); არარომული წარმოშობისაა (ელინიზირებული სამხრეთი): თასი, ერწო (N136-975:1), პინაკი არმაზისხევი (N18-55:67), თასი, ზღუდერი (N190-65:57), თასი, ბაგინეთი (N13-57:6), რომაულ იმპორტს წარმოადგენს პინაკი, არმაზისხევი (N18-55:153).³

კომპლექსური კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას, რომ გვიანანტიკური პერიოდის ქართლის სამეფოს ტორევიტიკის ნიმუშები არსებითად ელინისტურ — რომაული კომპოზიციის მიხედვით არის შექმნილი, რომელთა ერთი ნაწილი ადგილობრივი ტორევიტულ — სამხატვრო სახელოსნოების ნაწარმს უნდა განასახიერებდეს. გვიანრომაული პერიოდის ქართული მხატვრული ლითონდამუშავების ხელოვნების სტილისტურ — ტექნოლოგიური განვითარების პროცესი ეპოქის ცივილიზებული სამყაროს კულტურულ აღმავლობასთან მიმართებაში განიხილება. ანტიკური ხანის ქართული ტორევიტიკული ძეგლები თავისი სპეციფიკური დანიშნულებით შუასაუკუნეების საქართველოს ოქრომჭედლობის საფუძვლებს ქმნის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აფაქიძე ა. 1959: მცხეთა ქართლის სამეფოს ძველი დედაქალაქი. თბილისი.
2. გამყრელიძე გ. 2014: საქართველოს რომაული პერიოდის არქეოლოგია. თბილისი.
3. მაჩაბელი კ. 1983: ძველი საქართველოს ვერცხლი. თბილისი.
4. ნემსაძე გ. 1967: ზღუდერის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 1964 — 1966 წ.წ. ჩატარებული მუშაობის შედეგები. სსმაე. თბილისი.
5. ლორთქიფანიძე ოთ. 1968: ანტიკური სამყარო და ქართლის სამეფო (იბერია). თბილისი.
6. რამიშვილი რ. 1983: ახალი ჟინვალის სამაროვანი და ნამოსახლარი 1971 — 1973 წ.წ. განათხარის მიხედვით, კრ. ჟინვალი I. თბილისი.
7. Мачабели К. 1976: Позднеантичная торевтика Грузии. Тбилиси.